

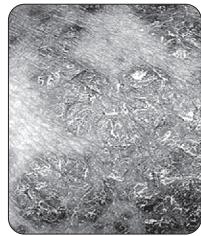
संपादक	
वैद्य एकनाथ कुलकर्णी	
चेरमन	
श्री. प्रशांत कुलकर्णी	
आयुर्वेद पत्रिका विभागीय समिति	
संपादक मंडळ	
वैद्य आशुतोष यार्दी	६
वैद्य शिवानंद तोंडे	८
वैद्य वर्षा साधले	
वैद्य अभिजित सराफ	
प्रकाशक	
वैद्य अभय नारायण कुलकर्णी	
सचिव	
आयुर्वेद सेवा संघ, नाशिक	
छपार्ड	
रिप्लीका प्रिंटर्स	
वकीलवाडी, नाशिक	
मुख्यपृष्ठ सजावट	
श्री. एम. वाय. कुलकर्णी	१९
निर्मिती अँडब्हर्टायझिंग, नाशिक	
वैद्य वर्षा साधले	
वर्गणी	
वार्षिक - रु. ५००/-	२३
त्रैवार्षिक - रु. १२००/-	२६
पंचवार्षिक - रु. २०००/-	३३
एक प्रत - रु. ५०/-	३७
पत्रव्यवहाराचा पत्ता	
संपादक, आयुर्वेद पत्रिका	
आयुर्वेद सेवा संघ, गणेशवाडी,	
पंचवटी, नाशिक - ४२२००३	
फोन नं.: ०२५३-२५१५४१३	
फॅक्स : ०२५३-२५१२३६८	
कार्यालय मो.: ८३७८९९१४१०	
संपादक मो.: ७८८७८५९७९२	
Email	
ayupatra@gmail.com	
Website	
www.ayurvedpatrika.com	

॥ आयुर्वेद पत्रिका ॥

वर्ष ७२ वे - अंक :०३ रा, क्रमांक - १०२३

* अनुक्रमणिका *

१.	संपादकीय	६
२.	आयुर्वेद तरंग पुरवणी	८
३.	विचारधन बोधकथा अनुभविक चिकित्सा मौलिक सिद्धांत मुख्यपृष्ठ संकल्पना वैद्यिकविधी विनियोग संस्कृतः आयुर्वेद अध्ययनात संस्कृतचे महत्व	वनौषधी विश्व आरोग्य रूचिरा नवा अभ्यास - नवे संशोधन
४.	वैद्य सौ. सुचिता पांडे, वैद्य सौ. मोना सराफ सिद्धांतः एक तरी सूत्र अनुभवावे! किमत्र चित्रम्....।	१४
५.	वैद्य श्रीप्रसाद बावडेकर डॉ. सुनंदा व सुभाष रानडे फाउंडेशन तर्फे पारितोषिक प्राप्त लेख	१९
६.	रूग्णानुभवः शास्त्र-व्यवहार सर्वांग कुष्ठ जीर्ण, लीनदोष आयुर्वेदीय निदान वैद्य श्रीरंग गलगली कै. वैद्य मो. य. लेले स्मृती लेख	२१
७.	स्त्रीरोगः सततचा गर्भपात - वंध्यत्व - सुदृढ संतती - आयुर्वेद	
८.	डॉ. रामदास आव्हाड	
९.	निदानः ....रोगोत्पादक हेतुः॥ - डॉ. श्रीमती एम्. ए. गंधे	२३
१०.	चिकित्सा: कृमिघ्न चिकित्सा विचार - वैद्य मेघा अत्रे इतरः आयुर्वेदाची बलस्थाने - वैद्य केतकी कुलकर्णी संशोधनः An open labelled, randomized, controlled clinical	२६
११.	study to evaluate the efficacy of "Yavanyadi Yoga" in Sheetpitta w.s.r. to Urticaria - Vd. Pramod S. Mandalkar	३३
१२.	चिकित्सा: पाठ व मानेचे विकार - कै. वैद्य प. य. वैद्य खडीवाले	३३
१३.	द्रव्यगुणः - हृदयरोग प्रतिबंधक : कोको - श्री. श्रीहरी द. जळूकर	४४
१४.	इतरः ॥ खेड्याकडे चला ॥ - वैद्य निरंजन दीपक गोखले	४५
१५.	विदेशात आयुर्वेदः New Frontiers of Ayurveda -2. Egypt -	४६
१६.	Dr. Sunanda Ranade and Prof. Em. Dr. Subhash Ranade पुस्तक परिचय - विदेशी ते स्वदेशी “जगभरातील आरोग्यदायी औषधी	४९
१७.	भाज्या व फळे” - वैद्य अनिता कुलकर्णी	५२
	आयुर्वेद वार्ता	५३

डॉ. सुनंदा व सुभाष रानडे फाउंडेशन तर्फे पारितोषिक प्राप्त लेख
शास्त्र-व्यवहार

सर्वांग कुष्ट - जीर्ण, लीनदोष - आयुर्वेदीय निदान

वैद्य श्रीरंग गलगली

पुरुष रुग्ण २५ वर्ष. अविवाहित. सिव्हील इंजिनीयर. २ वर्षपासून उदर, पृष्ठ, हस्त, पाद, शिरो, सर्वांग त्वक् दुष्टी, रजोविमुचन होते, स्राव नाही, रौक्ष्य, कंडूयन यासाठी allogopathy चिकित्सा घेतली. Allopathy चे निदान Psoriasis vulgaris असे होते. यासाठी allogopathy चिकित्सा व steroids घेतले. पण त्याने उपशम नाही. रुग्णाने आयुर्वेदिक (सिद्धसाधित) वैद्याकडे चिकित्सा घेतली. तेथे वमन पंचकर्म व्यापद् झाले. रुग्ण स्नेहपाना दरम्यान वर्धमान मात्रेत स्नेहपान केल्यावर क्षुधाबोध होण्यापूर्वी आहार सेवन करत असे. तसेच building construction site वर काम करत असे. पश्चात् सम्यक् स्नेहपान नसताना वमन केले. वमनही हीन शुद्धी असलेले झाले. यासारख्या हेतुमुळे दोष आणखी वाढले व शाखेत अधिकच लीन झाले. इतर हेतुमध्ये बघता रुग्णांचे पाणिकाशन अधिक व विदाही आहार सेवन होते. लोणचे, वडापाव, मिसळ, बेकरी असे पदार्थ होते. मानस हेतु अल्पप्रमाणात होते. त्वक्-दुष्टी बरोबरच रुग्णास उदरगौरव, क्षुधामांद्य (संध्याकाळी क्षुधाबोध जवळजवळ नाहीच), स्वेदक्षय, असमाधानकारक मलप्रवृत्ती, अकृत संज्ञा, अनन्नाभिलाषा, आलस्य ही लक्षणे होती. तसेच अभ्यवहरण शक्ती कमी व भोजनोत्तर उदरगौरव ही लक्षणे होती.

बरील लक्षणे व हेतू बघता कफपित्त प्रधान कुष्ट असे निदान केले. चिकित्सा उपक्रमांमध्ये पाचन व उत्तम शोधन (बहु दोष असल्यामुळे) असे ठरवले. पाचनार्थ पटोलादि गण (वा.सू.१५), सितोपलादि, आरोग्यवर्धनी असे वापरले. सिचू हे रसगामी, कफघ्न व बल्य या उद्देशाने वापरले. प्रवाळमण्डूर हे व्यानोदान काळी परिपाठादी काढ्याच्या अनुपानासह, सर्वांग स्नेहनास रजनी तेल दिले. तसेच आहारात नाष्यासाठी मुद्र यूष व रात्री कृशरा असे सांगितले. आहाराचे प्रमाण कमी केले. हलका व्यायाम सांगितला.

पुढच्या follow up ला रुग्ण आला असता कुष्ट लक्षणात विशेष उपशय नव्हता. परंतु क्षुधावृद्धी होती. कुष्टाच्या

लक्षणात फार फरक नाही, उदरस्थ दोष संचिती, उदर गौरव अशी लक्षणे होती. चिकित्सेत पहिल्या मिश्रणात पटोलादिगणचूर्ण, गंधकरसायन, व्योष, संशोधनचूर्ण (च.चि.१/१/), इच्छाभेदी ३० मि.ग्रॅ. वापरले. रुग्णाच्या कोष्टानुसार रोजच्या औषधात इच्छाभेदी ३० मि.ग्रॅ. या अल्प प्रमाणात नित्य शोधनार्थ वापरले. तसेच दुसऱ्या मिश्रणात वरा, चंदन, हरिद्रा, कुटकी, मंजिष्ठा (अष्टांग हृदय कुष्ट चि.) वापरले. आठवड्यातील काही दिवस पंचामृत - स्नान व एलादि, महातिक्क, अल्प मात्रेत गंधकद्रुती अशा तयार केलेल्या स्नेहाने स्नेहन सांगितले.

उदरस्थ दोषांचे शोधन होण्यासाठी इच्छाभेदी चा वापर केला. त्याच पद्धतीचा विचार करून पुढे नारायण चूर्ण (च.चि.१३), व्योष, कृमिकुठार हे वेगवेगळ्या फॉलोअप ला वापरले. २ महिन्याचे औषध दिले. दरम्यान कुष्टासाठी बाह्यात: वापरासाठी करंज तेल + विपरितमळ तेल (आयुर्वेद सारसंग्रह) असे दिले. याने खूप चांगला उपशय मिळाला. कुष्टातील जीर्ण दोषांच्या उत्क्लेशनार्थ व कृमि - क्लेदापनयनासाठी निंब तेलाचे ३० मि.लि. चे तीन बस्ति दिले. एकूण चिकित्साक्रमातील योजना पूर्णतः ग्रंथांनुसार दोषपाचन, दोषांची कोष्टप्राप्ती तसेच नित्य रेचनाने शोधन. नंतर दोषांचे जीर्ण व लीनत्व लक्षात घेऊन पुनःलीन दोषांचे उत्क्लेशन व पुनःशोधन असा उपचार अवस्थानुरुप केला. रुग्णास कुष्टामधील लक्षणे बरीच कमी झाली. क्षुधा वृद्धी होती व मल प्रवृत्ती २-३ वेग रोज होते.

उत्तम शोधनासाठी विचार करून स्नेहपानार्थ कल्याणक घृत ३० मिली, ६०मिली, ९०मिली, १२० मिली वर्धमान मात्रेत देऊन सम्यक् स्नेहन करविले. व्याधीचा मानसिक ताण तसाच काही घरगुती ताण असल्याने रक्त धातुवर काम करणारे व मानसिक स्तरावर देखील कार्य करेल असे कल्याणक घृत वापरले. बाह्य स्नेहनासाठी नाल्पामरादि तेल वापरले. वमन उत्तम व्हावे यासाठी प्रयत्न होते. अभ्यंतर पानार्थ यष्टी ४ लि., विंडंग १ लि., इंद्रियव १ लि., मदन फळ फांट असे वापरले. बल कमी पडल्या मुळे कफच्छेदापर्यंत वमन करता आले नाही पण

खदिर: कुष्टध्नानां श्रेष्ठतमः। (च.सं.)

दोषपतन प्रभूत मात्रेत होते. वमनानंतर त्वक् दुष्टी व कंदूयन बरेच कमी झाले. रजोविमुचन अत्यल्प राहिले. त्वक् वर्ण सुधारणा झाली. पुढे पंचकोलासव + व्योष + आमपाचक नियमित चालू ठेवले. अष्टंग चिकित्सास्थानातील वरा, चंदन, हरिद्रा, कुटकी, मंजिष्ठा कफपित्तज कुष्ठातला योग दिला. बाह्य सर्वांग स्नेहनार्थ एलादि तेल+महातिक्तक घृत + गंधकद्रुती असे ५/७ वेळा व पंचामृत स्नान २/७ दि असे सांगितले. रूग्णास पूर्ण उपशय मिळाला. मध्यंतरी रूग्णाच्या पित्याचा अचानक मृत्यु हा एक मोठा मानस हेतू घडला. त्यामुळे चिकित्सा २ मास खंडीत राहिली. पण या हेतुनी सुद्धा कुष्ठामध्ये अल्प वृद्धीच झाली. २-३ मास खंड होता. पण पुढच्या औषधाने लगेच उपशय मिळाला. चिकित्सा रूग्णाने स्वतःच थांबवली. कोणतीही चिकित्सा न घेता सुद्धा त्यानंतरच्या पुढील माहितीमध्ये देखील व्याधीची कोणतीही लक्षणे नव्हती.

वैद्य श्रीरंग गलगली, पुणे
मोबाईल नं. ९४२२३५६१२३
शब्दांकन - वैद्य अनिकेत पाटील

*****

ANMOL BOOKS
Mundada Market, M.G.Road,
Nasik.

Ph : 2505501, 2503449

- * Medical, Homeopathic, Ayurvedic Books, Notes, MCQ.
- * Dissection Instruments P.G. Entrance Exam Books
- * Reasonable Discount on Books
- * Free home / hostel delivery for sizeable order

आता घरीच क्षीमताथ छ्या ।

त्यासाठी Gym मध्ये जाण्याची गरज नाही

स्टीमलाईफ ची खास वैशिष्ट्ये

- ◆ फोलडेवल, गरज नसेल तेव्हा कपाटातही ठेवता येतो .
- ◆ पोर्टेवल, वजनाला हलका, त्यामुळे घरात कोणत्याही खोलात नेता येतो .
- ◆ आपल्या सोयीनुसार टायमरवर कमी/जास्त वेळ निवडण्याची सोय .
- ◆ स्टीम पॉटमध्ये गरजेनुसार कापुर/गवतीचाहा/चंदन/अरोमा ऑइल्स टाकून त्याच्या वाफेवे फायदे घेता येतात .

स्टीमलाईफचे प्रमुख फायदे

- Steamlife च्या वापरानंतर तुळाला Fresh वाटेल कामाचा उत्साह वाढेल .
- अतिरीक्त चरवी कमी करण्यास मदत करतो . त्याचेला उजाळा मिळतो .
- व्यायाम करू न शकणाऱ्या/कंटाळा येणाऱ्या व्यक्तीला कॅलरीज कमी करण्यास मदत करतो . सोयीनुसार घरात वापरता येतो .

असा बहुउपयोगी Steam Bath ची मुळ किंमत रु. ७,२००/- असुन खास सवलतीच्या दरात रु. ४,०००/- ला उपलब्ध करण्यात आली आहे.

अधिक माहिती तसेच ऑर्डरसाठी संपर्क : 9322314787, 8419911234